MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LIV

ORADEA • 2024

ÎNTRE JAGIELLONI, HABSBURGI, ROMA ȘI CONSTANTINOPOL: „LOCUL CREȘTIN" AL LUI ȘTEFAN CEL MARE LA TRECEREA DINTRE VEACURILE XV ȘI XVI

Ioan-Aurel POP*
Alexandru SIMON**

BETWEEN JAGIELLONIANS, HABSBURGS, ROME AND CONSTANTINOPLE: THE "CHRISTIAN PLACE" OF STEPHEN THE GREAT AT THE END OF THE 15TH CENTURY AND AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY
ABSTRACT

The – largely – successful anti-Jagiellonian "conspiracy" of Maximilian I of Habsburg and Stephen III the Great of Moldavia (1497) was followed by the counter-offensive of the House that had Krakow as its cradle (and Buda as its main token of power). Focusing chiefly on the crusader talks and projects that ensued due to the outbreak of the new war (1499-1503) between the Ottoman Empire and Venice, the traditional protector of Stephen III, the paper explores the impact of this (Christian) counter-offensive in terms of political and ethnical identity, both in the short-run and in the long term (after Stephen III's death in 1504 and Hungarian crisis of 1505-1506), with special emphasis on the medieval Romanians.

Keywords: Stephen III the Great of Moldavia, Maximilian I of Habsburg, Wladislaw II Jagiello, Wallachia, Rome, Constantinopole, crusading.

Succesele lui Ștefan al III-lea cel Mare din toamna anului 1497 împotriva Casei de Jagiello au avut și costuri[1]. Unul dintre acestea au fost discreditările la care domnul a fost expus[2], inclusiv la Roma, precum și pe întortocheatele căi ale reţelei de familie a Casei de Habsburg[3]. Cu toate acestea, Ștefan a rămas pe lista cruciată a Papalităţii[4], iar relația sa cu regele romanilor, Maximilian I de Habsburg, s-a întărit[5]. În toamna anului 1500, românii („valahii") lui Ștefan figurau între

* Academia Română, București/ Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca; e-mail: iapop@acad.ro.
** Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca; e-mail: alexandru.simon@acad.ro.

[1] Din păcate, evenimentele de la 1497 au devenit în ultima perioadă subiect de impostură și de cancan mediatic.

[2] Ilie Corfus, „*Ștefan cel Mare pe o frescă polonă*", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VIII, 1975, p. 201-204.

[3] Articolul de faţă reprezintă o necesară dezvoltare și completare a informaţiilor prezentate în „Ștefan cel Mare și Cetatea Albă la sfârșitul secolului al XV-lea", în *Vocație și devotament profesional. Studii în onoarea lui Aurel Chiriac la 70 de ani* (=*Crisia*, LI, suppl. 1), editori Gabriel Moisa, Ioan Goman, Sorin Șipoș, Oradea, 2021, pp. 68-74.

[4] Al. Simon, „*Valahii* și domnii lor în războiul veneto-otoman de la sfârșitul secolului XV (1499-1503)", în *Anuarul Institutului de Istorie* A. D. Xenopol, L (2013), pp. 39-52, la pp. 40-43.

[5] Ștefana Simionescu, „Ştiri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg", în *Revista de Istorie*, XXXIII (1980), 12, pp. 1981-1986. Pentru datarea corectă a documentului la 1499, vezi Walter

cruciați, imediat după oștenii Ungariei și Poloniei[6], după ce, în primăvara acelui an, Moldova (numită generic *Valachia*) fusese socotită pierdută pentru cruciadă de vechiul confesor al papei Alexandru al VI-lea, Stefano Taleazzi (*T(h)eglatius*), episcop de Torcello, fost arhiepiscop de Bar și viitor arhiepiscop de Patras[7].

> [...] *Nam, quia a captura Moncastri aditus ipse ad Andrianopolim amplius Christianis non patet, per viam Valachiae quae facilior et brevior et in corde Turci prae omnibus aliis erat, per quam et maiores nostri frequentius ad regna illa transierunt, necesse est quod alia via Bulgariae aut Serviae ad Sophiam, descendatur* [...][8].

Reținerea lui Taleazzi în privința folosirii „Valahiei" se datora cuceririi otomane a Cetății Albe, prelatul fiind adeptul unui „desant cruciat" în maniera navală a vechilor cruciade[9]. Sub rezerva că proiectul s-a păstrat doar în forma prezentată – încă o dată – de Taleazzi la Conciliul Lateran V (în 1513)[10], opoziția – în fapt – a lui Taleazzi față de folosirea „Valahiei" drept loc de trecere cruciată[11] poate fi legată de Ștefan și de Moldova doar prin accentul pus pe Cetatea Albă[12]. Din orașul de la Gurile Nistrului, pierdut de domnul Moldovei la 1484[13], fusese smulsă familia Polo, abandonată de Ștefan la Constantinopol în mâinile lui Baiazid al II-lea[14], conform acuzațiilor înregistrate la Roma, 14 ani mai târziu (1498), și transmise de Alexandru al VI-lea fiicei lui Maximilian, Ioana de Castilia[15].

Mai importantă ne apare astfel înșiruirea cruciată din proiectul redactat de Alexios Celadenus (Alessio Celidonio)[16], tot pe la 1500[17]. Episcop de Gallipoli (în Puglia)[18], discipol al

---

Höflechner, *Die Gesandten der europäischen Mächte, vornehmliche des Kaisers und Gesandte des Reiches, 1490-1500* (=*Archiv für Österreichische Geschichte*, CXXIX), Wien, 1972, p. 178.

[6] Edgar Artner, *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája. A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak (cca. 1214-1606),* editor Szovag Kornel, Budapest, 2004, nr. 123, pp. 147-156.

[7] Michele Lodone, „Stefano Taleazzi", în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XCIV (2019), sub voce.

[8] Bernardino Feliciangeli, „Le *proposte per* la *guerra contro* i *Turchi presentate da Stefano Taleazzi vescovo di Torcello* a *papa Alessandro VI*", *Archivio de la Società Romana di Storia Patria*, L (1917), pp. 5-64, în Anexă, pp. 59-60.

[9] O abordare, poate voit, învechită (Norman Housley, *Crusading and the Ottoman Threat. 1453-1505,* Oxford, 2012, pp. 56, 69, cu nota 40, 127).

[10] Nestor H. Minnich, „*The Reform Proposals (1513) of Stefano Taleazzi for the Fifth Lateran Council (1512-17)", Annuarium Historiae Conciliorum*, XXVII-XXVIII (1995-1996), pp. 543-570.

[11] Al. Simon, „Țările Române ca loc de pasaj cruciat în anii 1490", în *Anuarul Școlii Doctorale* Istorie. Civilizație. Cultură, I (2005), pp. 101-116.

[12] Pentru complexul peisaj: Al. Simon, „Catedralele Cetății Albe, *Armenopolis*-ul Moldovei", în *Spațiul sacru în orașul medieval*: *perspective arheologice și istorice*, editor Maria Crîngaci Țiplic, Cluj-Napoca, 2021 [2023], pp. 35-57

[13] Vezi aici Ovidiu Cristea, *Acest domn de la miazănoapte*, Târgoviște, 2018[2], pp. 208-209, 224-229, 244-245, 254-256.

[14] Contextualizarea unei surse otoamen (Nagy Pienaru, „Călătoria lui Ștefan cel Mare la Istanbul", *Analele Putnei*, XIII (2017), 1, pp. 33-44) ar fi de mare folos în acest context, sigur fiind că Baiazid nu vroia „să-l scape din mână" din Ștefan.

[15] Thierry Ganchou, „La *fraterna societas* des Crétois Nikolaos et Géôrgios Pôlos (Polo), entre Constantinople et Moncastro: affaires, dévotion et humanisme", *Thesaurismata*, XXXIX-XL (2009-2010), pp. 111-228, în Anexă, nr. 15, pp. 226-227.

[16] Hans Joachim Kissling, „Alessio Celidonio", în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII (1979), sub voce.

[17] Proiectul a intrat în culegerea lui Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, V. *1476-1500*, Bucarest, 1915, no. 363, pp. 313-330. În mod poate surprinzător, Iorga însă nu i-a remarcat valoarea.

[18] F. Babinger, „Alessio Celidonio und seine Türkendenkschrift", în Idem, *Aufsätze und Abhandlungen*, III, München, 1976, pp. 286-290.

cardinalului Bessarion[19] și educatorul – târziu (după 1470) – al fiilor regelui Neapolelui, Ferdinand de Aragon, Alfonso și Frederic[20], Celadenus i-a prezentat, pe 15 octombrie 1500, cardinalului – napoletan – Oliviero Carafa[21] forţele antiotomane din Centrul și din Răsăritul Europei în ordinea următoare:

> [...] *omnes Germani, Boemes, Poloni, Vngari, Daces, Polachi* [!][22]*, et si qui sub ed celi plaga sunt alii* [...]. În margine, drept „cuvinte cheie" erau înscrise *Germania, Boemia, Polonia, Vngaria, Dacia*[23].

Pentru Celadenus și pentru o bună parte din elita de la curia papală era clar că „dacii", că românii trebuiau să facă parte din oastea cruciată[24]. Pentru alţii, destui, era inacceptabil[25]. Efectul opoziţiei la adresa lui Ștefan a avut – s-ar putea spune – un efect contrar[26]. Protectoarea sa, Veneţia, a menţinut – mult după 1498-1500 – *Dacia* ca parte a formulei ei politice pentru Europa Răsăriteană (*Hungaria, Polonia, Dacia et Crouatia*) și domnul Moldovei a fost și explicit numit „dacul" (*Dacho*), la 1502[27].

După 1497, se poate remarca o anumită încrâncenare – mai mult decât politică și probabil mai veche[28] – dincolo chiar de limitele teritoriilor pe care Casa de Jagiello le socotea de drept ale ele[29]. Ea este vădită de un text, redactat probabil în Boemia, folosit în Polonia[30] și în teritoriile Casei de Habsburg și copiat, pe la 1590, la Florenţa (dovadă limpede a importanţei și „utilităţii sale")[31].

> [...] *Nam Stephanus, qui patrum nostrorum memoria principatum in Dacia obtinuerat, una prope modum aestate et Baiazetum Turcam et Matthiam Ungarum et Iohannem Albertum Polonum bello magno devicerat magnamque calamitatem victisintulerat. Hi tamen prae*

---

[19] N. H. Minnich, „Alexios Celadenus: A Disciple of Bessarion in Renaissance Italy", în *Historical Reflections*, XV (1988), 1, pp. 47-64.

[20] John Monfasani, „Alexius Celadenus And Ottaviano Ubaldini: An Epilogue to Bessarion's Relationship With The Court Of Urbino", în *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, XLVI (1984), 1, pp. 95-110, la p. 102 (notele 48-49).

[21] Franca Petrucci, „Oliviero Carafa", în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XIX (1976), sub voce.

[22] Dublarea polonezilor, prin varianta latină și prin cea italiană a numelui lor, arată în plus că prin daci Celadenus se referea la români/ la cei de sub puterea politică a românilor din *Dacia*.

[23] Biblioteca Medicea-Laurenziana, Florenţa, Codices, Gaddi(ana), [mss.] 130, f. 11 (42)^{r}. Vezi și Monfasani, „Alexius Celadenus", p. 67, nota 105, pentru copia de la Toledo, datată/ databilă 5 decembrie 1500.

[24] Era forte probabil o consecinţă a anilor 1470 (vezi și Franz Römer, „Pomponius Laetus als der älteste Kommentator des Tacitus. Eine *Germania*-Vorlesung aus dem Jahr 1480", *Neulateinisches Jahrbuch*, XVIII (2016), pp. 293-305, la p. 299).

[25] Prima opoziţie ştiută pare să-i fi aparţinut filo-bizantinului Francesco Filelfo la mijlocul anilor 1470 (Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il *re di Dacia*", *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, CX (2008), 2, pp. 117-130).

[26] Mai multe lămuriri ar putea adăuge studiul prezenţei cvasi-constante a trimișilor români la *Reichstag*-uri după moartea lui Ștefan (Al. Simon, *Pământurile crucii: românii și cruciada târzie*, Cluj-Napoca, 2012, pp. 258-260).

[27] I.-A. Pop, Al. Simon, „Ștefan cel Mare, *dacul* de la 1500", *Revista Istorică*, NS, XXXIV (2023), 1-3, pp. 109-130.

[28] Giuseppe Della Santa, „*Di Callimaco Esperiente in Polonia e di una sua proposta alla Repubblica di Venezia nel 1495*", *Nuovo Archivio Veneto,* XXVI (1913), pp. 134-161.

[29] Manfred Hollegger, „Im Osten nichts Neues? Kernräume der Politik Maximilians I.", în *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, editori Bogusław Dybaś, István Tringli, Budapest, 2019, pp. 125-148.

[30] *Annales Stanislai Orichovii Okszii*, editor Tytus Adam Dzialyński, Poznań, 1854, p. 124.

[31] *Elementa ad Fontium Editiones*, XXVII-2. *Res Polonicae ex Archivo Mediceo Florentino,* editori Walerian Meysztowicz, Wanda Wyhowska de Andreis, Roma, 1972, nr. 160, p. 18.

multitudine hostium et prae angustia finium non magis virtute, quam dolo contenderunt, aut insidiis nituntur. Nullaque apud illos religio iusiurandi est, nulla promissionum atque pactorum fides. Quibus illi rebus magis ad speciem utuntur, quam ad aliquam necessitatem. Ad haecque, ubi rem in angusto vident, decurrunt, ut spacium habeant, quo a fraude auxilium petant.// Itaque semper compertum est eos fidem ac iusiurandum finittimis invicem dedisse, ut coniurati eorumdem socii et hostes essent. Nec vero foris solum hoc illi sunt ingenio, sed domi ettiam consimili perfidia conflictantur, quae illi generi hominum innata est maxime. Non illi fidem Principibus praestant, non Principes illis iuste imperant. Suspensa inter illos, incerta suspectaque sunt omnia. Ob quam ettiam causam multos, natura plures, patrum memoria, tyrannos illa gens tulit, nec mitiores nec humaniores veteribus Siciliae tyrannis, quorum est praeter caeteros nobilitata crudelitas […][32].

În textul redactat la câţiva ani de la moartea lui Ștefan al III-lea (1504), domnul Daciei era chiar admirat pentru victoriile sale (deliberat exagerate)[33], fiindcă nu mai trăia. Foștii săi supuși erau în schimb descrişi drept niște sicilieni degeneraţi[34], conduși de tirani precum Sicilia antică (iar, în Evul Mediu, Sicilia a făcut parte din Regatul Neapolelui, pe numele său iniţial oficial „Regatul Siciliei")[35]. Politizarea „romanităţii românilor", probabil anterioară lui Enea Silvio Piccolomni (papa Pius al II-lea), principalul ei promotor[36], pentru care, *ad annum 1462*, Ștefan fusese „domnul lui Thoenon"[37], își arăta „contraefectele", precum anterior sub Matia Corvin, și mai ales după decesul său (1490)[38]. Acesta declanșase criza regională care culminase prin luptele din Ungaria și Moldova de la 1497[39].

Noile tulburări, mai ales în Ungaria[40], de după decesele succesive ale lui Ștefan al III-lea și Ioan[41], fiul nelegitim al lui Matia și aliatul lui Ștefan (iulie-octombrie 1504)[42], au scos la iveală „părţile"

---

[32] *Brevis historia Dacorum usque ad Stephanum III* [voievodam Moldaviae] (în Archivio di Stato di Firenze, Firenze, Archivo Mediceo del Principato, Filza 4293. *Avvisi, varie scritture et notizie di Polonia (1559-1599)*, f. 447^{r-v}). Am dezvoltat subiectul (cu o traducere în română a sursei) în „O mărturie din secolul al XVI-lea despre latinitatea și unitatea românilor", în *Studia interdisciplinaria. In memoriam magistri Barbu Ștefănescu*, editori Gabriel Moisa, Florina Ciure, Sorin Șipoș, Ioan Goman, Oradea – Cluj-Napoca, 2023, pp. 239-252.

[33] Așa făcuse anterior propaganda habsburgică (Jean Molinet, *Chroniques*, ediție Georges Doutrepont, Omer Jodogne, II. *1488-1506*, Bruxelles, 1935, pp. 199-200) și cea de limbă germană a lui Ștefan (*Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 28-37, la p. 31).

[34] Secuii (*siculi*) la rândul lor erau socotiţi urmașii vechilor sicilieni (Al. Simon, „Românii «ca» secuii: despre demografia Secuimii și a Ţării Românești în anii 1460-1470", în *In memoriam magistri Barbu Ștefănescu*, pp. 187-208).

[35] În legătură directă și cu Hunedoreștii, vezi astfel Alan Ryder, *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous: The Making of a Modern State, Oxford, 1976.*

[36] I.-A. Pop, Al. Simon, „Piccolomini and the Hunyadis: On the Humanist Lands of Voivode Vlad and King Matthias", în *Nouvelles Études d'Histoire*, XIV, editori I.-A. Pop, Victor Spinei, București, 2022, pp. 33-54.

[37] *Thoenon* al Siracuzei, *tyrannus Siculorum*, fusese aliatul și victima lui Pirus, căruia îi deschisese porţile insulei. După Pius al II-lea, Vlad al III-lea Ţepeș îi transmisese planul său de a-l trăda pe Matia și „domnului lui Thoenon" (1462) (Al. Simon, *In the World of Vlad: The Lives and Times of a Warlord* (=*Forum: Rumänien*, XLIII), Berlin, 2021, pp. 153-155).

[38] *Rocznik świętokrzyski do roku 1490*, editor August Bielowski, în *Monumenta Poloniae Historica*, III (1887), la p. 87

[39] Al. Simon, „*Alumnul* Ioan Filipec și *principii* săi: despre cariera unui episcop al Oradiei din vremea regilor Matia Corvin și Vladislav al II-lea Jagiello", *Crisia*, LII (2022), suppl. 1, pp. 153-163.

[40] O analiză profundă a Ungariei jagiellone ar fi de mare utilitate (cf. deja Martyn Rady, „Re-thinking Jagiello Hungary 1490-1526", *Central Europe*, III (2005), 1, pp. 3-18)

[41] Suzana Miljan, Al. Simon, „Înnobilarea veneţiană a lui Ioan Corvin (1497)", *Corviniana*, XIV (2021), pp. 65-70.

[42] Cf. inclusiv Ștefan S. Gorovei, Maria-Magdalena Székely, Princeps omni laude maior. *O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna, 2005, p. 426.

practice ale stărilor conflictuale[43]: Cracovia, centrul Casei Jagiello, se temea că Maximilian I se va alia cu românii, dispreţuiţi de „naţionaliştii maghiari", conduşi de Ioan Szapolyai, viitor voievod al Transilvaniei și viitor rege al Ungariei, contra lui Vladislav al II-lea Jagiello al Ungariei și Boemiei[44].

> [...] *In Regno ex nunc gubernatorem constituunt, et pro statu suo tributa magna communia decernunt, pro M.R*[ia]*, ut feliciter et in tranquillo statu regnet, alia sed forsan maiora. Rex tulit modeste iniqua decreta se forsan versus Bohemiam accingit. Gubernator fit natus olim Stephani natu maior contra quem Maximillianus vires et animum excitat. Walachi statu indigno Hungarorum perpenso sunt solliciti, ut se adunent nobis, forsan enim estate futura Maximilliani suppellex Hungaro*[s] *cinget et presertim gubernatorem ingenuum, con*<tra quem i>*lla M*[tas] *Romanorum plebeum esse velit. Nobis cum Tartaris labor est, etenim Radomiense decretum, non erat executum, egritudine obstante domini. Sic iterum pro cezare deliberandum* [...] (Cracovia, 30 noiembrie 1505)[45].

În mod evident, riscul de a cădea în generalizări forţate (tocmai în ianuarie 1500, Vladislav al II-lea a luat măsuri contra nobilior români așa-ziși „schismatici", din Banat de această dată)[46] sau a asuma „falși prieteni" (precum s-a dovedit a fi Ioan Polo, care lansase acuzaţii grave de neglijenţă și de abandon creștin la adresa lui Ștefan al III-lea „al Valahiei" la Roma în 1498)[47] este considerabil. Din acest motiv, revenim în încheiere la proiectul episcopului Alexios Celadenus (octombrie 1500), socotit suficient de bine argumentat și de relevant, pentru a fi readus în discuţie anii după ce el fusese scris, la fel ca proiectul (concurent) al episcopului Stefano Taleazzi, tot de la 1500 (de prin martie,)[48].

Proiectul lui Celadenus ne arată că, la 1500, la fel ca anterior, în iarna anului 1457-1458 (după decesul lui Iancu de Hunedoara și înaintea alegerii lui Matia Corvin ca rege al Ungariei)[49], ori în vara anului 1490 (după moartea lui Matia)[50] se opera din punct de vedere politic – cruciat

---

[43] András Kubinyi, „Az 1505-ös rákosi országgyűles és a szittya ideológia", *Századok*, CXL (2006), 2, pp. 361-374.

[44] Al. Simon, „*Valahii* și Dieta de la Rákos (1505). Consideraţii asupra sfârșitului epocii huniade", în *Apulum*, XLIII (2006), pp. 99-121.

[45] *Acta Alexandri Regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae (1501-1506)* (=*Monumenta Medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XIX), editor Fryderik Papée, Kraków, 1927, no. 305, p. 515. Citatul face parte din corespondenţa lui Jan Łaski, mare cancelar, viitor arhiepiscop de Gniezno, cu Lukas Watzenrode, episcop de Warmia (Ermland), care concepuse planul – împiedicat de Maximilian la 1495 – de mutare a cavalerilor teutoni în Podolia și „Valahia Mică" (I.-A. Pop, Al. Simon, Re de Dacia: *un proiect de la sfârșitul Evului Mediu*, Cluj-Napoca, 2018, pp. 97-98). La Conciliul Lateran V, în numele cruciadei, Łaski avea să afirme, în 1514, că romanii, strămoșii „valahilor", fuseseră colonizaţi în *Dacia* pentru apărarea *Pannoniei* (Ungariei), aceasta fiind misiunea istorică a „valahilor" (N. Iorga, „Dovezi despre conștiinţa originei românilor", în *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice*, seria a III-a, XVII (1935-1936), pp. 260-266, la p. 262).

[46] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II-2. *1451-1510*, editor Nicolae Densușianu, Bucureşti, 1891, nr. 376, p. 448.

[47] Sub protecţie papală, Ioan Polo a făcut propagandă împotriva unirii florentin, distribuind în Apus filele scrise contra „latinilor" de Gennadios Scholarios (Ganchou, „La *fraterna societas*", pp. 305-308, 310-311; vezi deja N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, pp. 287-288).

[48] Aceste proiecte au fost (re)înfăţișate la Conciliul Lateran V (1512-1517), care văzut atât „cruciada" cardinalului Toma Bakócz, cât și „răscoala" secuiului Gheorghe Doja (vezi, „din perspectiva Szapolyai", și Tibor Neumann, „Szapolyai János és a Dózsa-féle parasztháború", în *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, L (2018), 1, pp. 75-83). O discuţie separată ar fi utilă.

[49] Mercedes López-Mayán, „*Redditi Turchi et potentiarum nobis.* Un nuevo testimonio sobre la Cruzada contra el Imperio Otomano a mediados del siglo XV", în *Anuario de Estudios Medievales*, XLVII (2017), 1, pp. 129-157, în Anexă, la p. 155.

[50] Cf. nu și Iorga, *Notes et extraits*, V. *1476-1490*, nr. 187, p. 178. Ediţia corectă: Pop-Simon, *Re de Dacia*, pp. 48-50.

roman[51] – cu o entitate a dacilor între cele ale polonezilor și ale ungurilor, indiscutabil creștini de rit latin. Existența entității nu era condiționată de Ștefan al III-lea al Moldovei, neamintit în text. El era doar vremelnic, ca orice rege[52], în fruntea acelor „daci", echivalați cu „valahi", adică cu românii, de multă vreme[53]. Era cea mai bună dovadă a faptului că atât „dacii", cât și Ștefan[54] trecuseră „testul" Creștinătății.

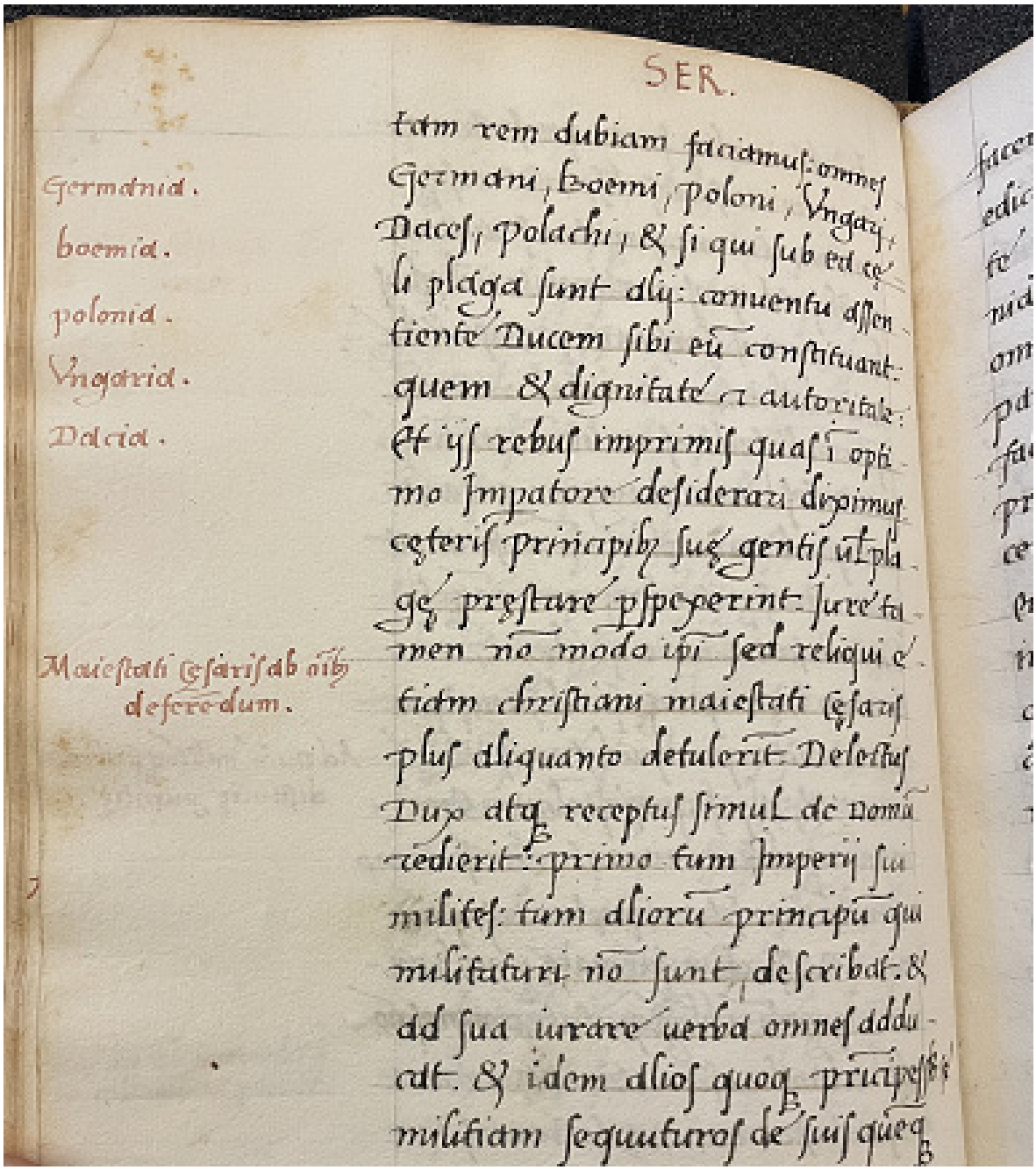

Biblioteca Medicea-Laurenziana, Florența
Codices, Gaddi(ana), [mss.] 130, f. 11 (42)r

[51] În raport cu Țările Române, vezi mai ales Housley, *Crusading and the Ottoman Threat*, pp. 33-34.

[52] Inclusiv *regele* Ungariei (pentru teorie și simbol: Josef Déer, *Die Heilige Krone Ungarns*, Graz – Wien – Köln, 1966).

[53] De pildă Flavio Biondo, *Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem de expeditione in Thurcos*, în *Scritti inediti e rari di Flavio Biondo* (=*Studi e Testi*, XLV), ediție Bartolomeo Nogara, Città del Vaticano, 1927, pp. 31-74, la pp. 44-45.

[54] Vezi și Liviu Pilat, „*Pretendența* lui Luca Arbore la tronul Moldovei", în *Analele Putnei*, IX (2013), 2 [2014], pp. 43-50.